

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-7>

УДК 331.56:33.012.23

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

ANALYTICAL STUDY OF UNEMPLOYMENT AS A SOCIO-ECONOMIC PHENOMENON OF A MARKET ECONOMY IN CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

Гаман Ольга Сергіївна

магістрант,

Державний університет економіки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1489-8706>

Темченко Олександр Анатолійович

доктор технічних наук, професор,

Навчально-науковий економічний інститут,

Державний університет економіки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0020-2430>

Haman Olha, Temchenko Oleksandr

State University of Economics and Technology

У статті досліджується проблема безробіття в умовах економічної нестабільності. Наведено позитивні та негативні наслідки безробіття в економічному та соціальному контексті, а також визначена чисельність осіб, які мали статус безробітного за професійними групами в останні роки. Розглянуто сутність явища безробіття, його прояви та можливі наслідки для створення ефективної системи протидії негативному впливу економічної нестабільності на ринок праці. Доведено, що сфера праці потребує реформування у напрямі досягнення стратегічних цілей максимальної реалізації трудового потенціалу за допомогою створення сприятливих умов до продуктивної зайнятості в умовах воєнного стану. Акцентовано увагу на тому, що державна політика у сфері зменшення безробіття повинна мати системний характер та бути спрямована на досягнення цілей кожного із суб'єктів соціально-трудова відносин у найближчій перспективі.

Ключові слова: безробіття, рівень безробіття, ринок праці, соціально-економічна нестабільність, державне регулювання.

The article examines the problem of unemployment in conditions of economic instability. In the labor market of 2023, a severe crisis continues against the background of the war in Ukraine. The war made significant changes in the functioning of the domestic labor market. This state of affairs caused the complete or partial shutdown of enterprises, significant problems in the organization of business operations, inefficient use of labor, increased migration, and the lack of a concept for overcoming the outflow of human resources abroad. Ukraine's economy, as an element of the global system, is one of its weakest links and is very vulnerable to crisis phenomena. This problem affects every enterprise and every citizen in general, but Ukrainians do not lose their optimistic attitude about the future of the economy and employment in the country. A significant proportion of Ukrainians express their desire for their own professional development in the post-war period. Obtaining new knowledge is generally a very relevant direction of the plans, because during the period of the country's recovery, there will be noticeable changes in the professional structure of the demand for labor. The labor market is one of the most complex elements of the socio-economic system, therefore, we believe that the research topic is extremely relevant. To create an effective system for counteracting the negative impact of economic instability on the labor market, it is necessary to comprehensively consider the essence of the phenomenon of unemployment, its manifestations and possible consequences. In order to weaken and, as a result, overcome the negative consequences of martial law, the sphere of labor needs to be reformed in the direction of achieving the strategic goals of maximum realization of labor potential by creating favorable conditions for the activation of motivational and stimulating measures for productive employment. Unemployment requires an

analysis of the state and causes, a search for levers of its regulation on a scientific basis and with the use of effective foreign experience. The creation of a labor market in Ukraine, on which effective employment of the existing labor force would be carried out, would make it possible to bring the economy of our country to a new level.

Keywords: unemployment, unemployment rate, labor market, socio-economic instability, state regulation.

Постановка проблеми. Зрушення, що відбуваються на сучасному етапі в економіці України, призводять до негативних змін на ринку праці, зокрема, до досить значних обсягів і рівня безробіття серед населення і, як наслідок, до неефективного використання робочої сили.

Україна перебуває в умовах нестабільної політичної ситуації, що відображається на економіці країни. В умовах економічної невизначеності, Україна зазнала значних втрат, в тому числі й демографічних. Втрати серед економічно активного населення і в той же час недостатнє використання трудового потенціалу країни відображаються на економічній ситуації.

Людський потенціал є одним з основних факторів стабільності економіки країни. Проблема безробіття постає однією з провідних проблем, які необхідно розв'язати для досягнення покращення економічної ситуації в умовах економічної кризи.

Сучасний ринок праці України характеризується значним напруженням. Вирішення низки соціальних проблем, що стосуються формування ринку праці як інструмента активізації економічного розвитку національної економіки, залишає бажати кращого. Вважаємо необхідним подальший розвиток теоретичних положень, розгляд практичних рішень з урахуванням функціонування ринку праці в нестабільному стані української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у дослідження явища «безробіття» зробило багато відомих вчених, такі як В. Близнюк [1], О. Волкова, О. Грішнова, Н. Жевакіна, Є. Качан, Дж. Кейнс, В. Кифяк [3], Н. Лесько [3], Т. Мальтус, К. Маркс, Т. Павлюк [2], І. Петрова [1], А. Пігу, Р. Сміт, С. Тютюнникова та ін. Вчені по-різному трактують сутність безробіття, проте існує загальноприйняте визначення поняття безробіття та його суті.

О.А. Грішновата та Є.П. Качан зазначають, що безробіттям називаємо соціально-економічну ситуацію в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу, які вони здатні виконувати, що обумовлена переважанням пропозиції праці над попитом на неї.

Н.В. Жевакіна зазначає, що поняття безробіття неоднозначне, тому що теоретично кожний бажав би працювати за достатню плату, мати впевненість у завтрашньому дні. Існує декілька підходів до визначення поняття безробіття, а саме з економічної, правової та з точки зору психології, в соціальному забезпеченні [4, с. 5].

Попри наявність великої кількості робіт та публікацій стосовно дослідження проблеми безробіття, тема не втрачає своєї актуальності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів проблеми безробіття, аналіз його рівня в Україні в період соціально-економічної нестабільності за останні роки, а також пошук позитивних структурних зрушень на вітчизняному ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою ринкової економіки є її нестабільність. Розвиток економіки носить не прямолінійний характер, через мінливі підйоми та спади економічних показників. Погіршення становища в країні та його мінливий характер непокоїть експертів та пересічних громадян щодо перспектив стабільності української економіки.

На теперішній час, безробіття є однією із економічних проблем, яка приводить до структурних зрушень всіх сфер економіки. Безробіття породжує зниження темпів економічного розвитку будь-якої країни, призупинення науково-технічного прогресу, недостатній рівень програм зайнятості, інфляцію, низький рівень професійної підготовки та перепідготовки, недостатній сукупний попит, недосконале трудове законодавство. Безробіття набуває великих масштабів практично серед усіх верств населення та погіршує його добробут і умови життя.

Безробіття не може бути доцільним ні в економічному, ні в соціальному плані, оскільки його зростання створює комплекс негативних наслідків. Попри всі негативні наслідки, безробіття має й позитивні сторони (рис. 1).

Існує багато підходів пояснення такого явища, як безробіття.

Перший підхід, згідно якого безробіття виникає внаслідок демографічних причин.

Рис. 1. Наслідки безробіття

Джерело: складено на основі [5]

При зростанні кількості населення темп його росту перевищує темпи розвитку виробництва що і зароджує таке явище – безробіття. Хоча цей підхід, запропонований Т. Мальтусом, був одним із перших, але він все ж таки не може пояснити причини безробіття в країнах з низькою народжуваністю [6, с. 112].

За теорією Дж. Кейнса, причинами безробіття є низьке інвестування або його відсутність, внаслідок якого не має змоги розвивати виробництво, що призводить до безробіття.

Згідно з теорією А. Пігу, на ринку власники підприємства вигідніше платити більше одному кваліфікованому працівнику, тим самим звільнивши інших. Це відбувається тому, що на ринку діє недосконала конкуренція.

Вчені по-різному трактують сутність безробіття, проте існує загальноприйняте визначення поняття безробіття та його суті.

Безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина населення, що вважається працездатною (економічно-активне населення) не може знайти роботу, і тим самим, поповнює резервний запас праці, стаючи відносно надлишковим щодо ефективності капіталу [7, с. 147].

Існує багато видів і форм прояву безробіття, які характеризуються певними специфічними ознаками. Варто зазначити, що ліквідувати безробіття, створити повну зайня-

тість, щоб всі працездатні були зайняті в суспільному виробництві – неможливо, оскільки існує фрикційне та структурне безробіття, яке є невідворотним.

Для розвитку будь-якої країни, важливий аналіз сучасного економічного, соціального, політичного станів країни.

Економічне зростання завжди було однією з найважливіших проблем, на яке звертали увагу різні економісти та вчені, а також політики. Саме досліджуючи темпи економічного зростання, можна було визначити як розвивається економіка країни, стан її вагомості на міжнародній арені й історичні перспективи.

На території України внаслідок російської агресії було зруйновано багато підприємств, у тому числі великих промислових об'єктів. Багато працівників було звільнено, чимала кількість була відправлена у неоплачувану відпустку.

В Україні існує значна кількість неофіційних безробітних, які не перебувають на обліку в центрах зайнятості, а, отже, не враховуються в офіційній статистиці, що також обумовлює спотворення даних щодо справжнього масштабу безробіття. За оцінками уряду, офіційний ринок праці охоплює лише третину ринку праці країни, тому його дані не відображають тенденцій у цій сфері.

У теперішній час мало українців офіційно реєструються в центрах зайнятості. Причина в тому, що уряд змінив підхід до політики щодо безробіття. Зокрема, у вересні 2022 року народні депутати України ухвалили закон, який передбачає реформування служби зайнятості. Згідно зі змінами, допомога по безробіттю виплачується протягом 90 днів, а її розмір не може перевищувати мінімальної заробітної плати. Якщо безробітний перебуває за кордоном понад 30 днів, виплата допомоги призупиняється [8].

Особам передпенсійного віку допомога виплачується до 360 днів, а чоловіки повинні надати довідку з військового комісаріату перед тим, як зареєструватися як безробітний.

Щодо ситуації на ринку праці та діяльності Державної служби зайнятості варто зазначити наступне:

– у січні-березні 2023 року роботодавцями було подано Державній службі зайнятості інформацію про заплановане масове вивільнення 24,5 тис. працівників (у січні-березні 2022 року – 18,2 тис. осіб);

– за регіонами: найбільша кількість попереджених про заплановане масове вивільнення у м. Києві (3,6 тис. осіб), Дніпропетровській обл. (2,1 тис. осіб), Житомирській (1,9 тис. осіб), Запорізькій (1,7 тис. осіб) та Харківській (1,6 тис. осіб) областях;

– за видами економічної діяльності: із загальної кількості попереджених про масове вивільнення 33% становили працівники державного управління й оборони, 24% працівники охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, 15% працівники професійної та наукової діяльності;

– за професійними групами: серед працівників, попереджених про вивільнення, 68% становлять керівники, професіонали та фахівці [9].

Восени 2022-го Росія регулярно почала обстрілювати енергоінфраструктуру України, що призвело до призупинення діяльності значної кількості промислових підприємств. Після введення аварійних відключень світла, деякі малі підприємства, які не в змозі купити генератор і стабільно його використовувати, вносили зміни у графік роботи, додавали нічні зміни. Внаслідок цього значна кількість людей втратила роботу та знаходиться в статусі безробітного.

Станом на 01 квітня 2023 року чисельність осіб, які мають статус безробітного становить 137302 осіб (на 01.04.22 р. – 286879 осіб), 98537 – жінок та 38765 чоловіків. На рис. 2

можна наглядно порівняти чисельність осіб, які мали статус безробітного за професійними групами відповідно станом на 1 квітня 2022 та 2023 року.

Найбільша чисельність безробітних за видами економічної діяльності підприємств, на яких вони раніше працювали відносяться:

1. Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур – 12010 осіб.

2. Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами – 8310 осіб.

3. Державне управління загального характеру – 7523 особи.

Уряд впроваджує низку програм, які стимулюють до подальшого розвитку бізнесу, зокрема надання мікрогрантів до 250 тис грн на започаткування власної справи або розвиток бізнесу, грантів на розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства (держава фінансує до 70% інвестицій), грантів на створення тепличного господарства (фінансування держави 50–70%, але до 7 млн грн).

Держава також фінансує підприємства переробної промисловості (до 70% проекту) та інвестує в ІТ-стартапи (гранти і кредити на 0,75–8 млн грн).

Поки що дані програми не набули своєї популярності та суттєво не вплинули на очікування уряду щодо зміни рівня безробіття. Населення України знаходиться в емоційній напрузі та не має великого бажання ризикувати в умовах невизначеності для започаткування власної справи. Ситуація може покращитися щойно ці ризики стануть меншими.

Щодо позитивних зрушень, які можуть відбутися в Україні в найближчі роки, після закінчення війни, почнеться відбудова, і відтак кількість вакансій може суттєво зрости. Західні компанії можуть почати розміщувати в Україні свої виробничі потужності, оскільки таким чином вони будуть економити на робочій силі і матимуть безперешкодний доступ до ринку ЄС.

Тривалість бойових дій на території, впливають на трудові навички людей. Затяжні бойові події можуть призвести до деградації трудових відносин. Однак головною умовою для позитивних зрушень в національній економіці є бажання українців повноцінно працювати.

Висновки. Отже, проблема соціально-економічної нестабільності є однією з найважливіших на сучасному етапі розвитку

Рис. 2. Чисельність осіб, які мали статус безробітного за професійними групами відповідно станом на 1 квітня 2022 рік та 2023 р.

Джерело: складено на основі [9]

економіки України. Основною із форм прояву економічної нестабільності є високий рівень безробіття.

Подолання проблем, пов'язаних з поширенням безробіття в Україні, потребує невідкладного реформування ринку праці та запровадження адекватних заходів для досягнення стратегічних цілей щодо максимальної реалізації трудового потенціалу на основі створення сприятливих умов для докладання праці й активізації мотиваційних та стимулювальних заходів до продуктивної зайнятості.

Пріоритетним напрямом для позитивних зрушень є розробка політики виходу з кризової ситуації на ринку праці, яка приведе до його стабільного збалансованого функціонування, заснованого на продуктивній зайнятості та зменшенні безробіття, максимального узгодження попиту та пропозиції робочої сили. Державна політика у цій сфері повинна мати системний характер та бути спрямована на досягнення цілей кожного із суб'єктів соціально-трудових відносин у найближчій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Петрової І. Л., Близнюк В. В. Український ринок праці: імперативи та можливості змін : колективна монографія, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 356 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>.

2. Павлюк Т. І. Ринок праці: теорія, методологія, практика : монографія. Вінниця : Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.
3. Кифяк В. І., Лесько Н. В. Соціально-економічний аналіз безробіття в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 100–103.
4. Жевакіна Н. В. Визначення сутності поняття безробіття в соціальному забезпеченні. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 16. С. 5–12.
5. Кочума І. Ю. Стан зайнятості та безробіття в Україні на сучасному етапі. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 119–126.
6. Воробйов Є. М. Економічна теорія для юристів. *Економічна теорія та право*. 2017. № 1. С. 186.
7. Крамаренко К. М., Губарев С. С. Безробіття населення як макроекономічна проблема. *Молодий вчений*. 2014. № 6 (09) червень, частина І. С. 200.
8. Конституція України: Закон України від 21.09.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2622-20>.
9. Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>.

REFERENCES:

1. Petrova I. L. & Blyznyuk V. V. (2018) Ukrainian labor market: imperatives and opportunities for change: collective monograph, State University of Int. Econ. and predicted National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv, 356 p. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>. [in Ukrainian]
2. Pavlyuk T. I. (2018) Labor market: theory, methodology, practice: monograph. Vinnytsia: Publishing and editorial department of VTEI KNTEU, 212 p.
3. Kyfyak V. I., Lesko N. V. (2019) Socio-economic analysis of unemployment in Ukraine. *Economy and the state*, № 1, pp. 100–103.
4. Zhevakina N. V. (2012) Definition of the essence of the concept of unemployment in social security. *Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical sciences*, № 16, pp. 5–12.
5. Kochuma I. Yu. (2013) State of employment and unemployment in Ukraine at the current stage. *Financial Space*, № 3, pp. 119–126.
6. Vorobyov E. M. (2017) Economic theory for lawyers. *Economic theory and law*, № 1. P. 186.
7. Kramarenko K. M., Gubarev S. S. (2014) Unemployment as a macroeconomic problem. *Young Scientist*, № 6 (09) June, Part I. P. 200.
8. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 21.09.2022 On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Reforming the Employment Service, Social Insurance in Case of Unemployment, Promotion of Productive Employment of the Population, Including Youth, and Implementation of New Active Programs on the Labor Market. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2622-20>. [in Ukrainian]
9. State Employment Center. Available at: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>. [in Ukrainian]